

ELIZABETH GILBERT

Podstata
všetkých
věcí

*Podstata
všetkých věcí*

*Podstata
všech věcí*

ELIZABETH GILBERT

Z angličtiny preložila
TAMARA CHOVANOVÁ

slovar

Copyright © Elizabeth Gilbert 2013

All rights reserved.

Slovak edition © Vydavateľstvo SLOVART, spol. s r. o., Bratislava 2016

Translation © Tamara Chovanová 2016

Poetry translation © Jana Kantorová-Báliková 2016

ISBN 978-80-556-1456-4

Ilustrácie na predsádkach:

Strana 1: *Vanilla mexicana*;

E. Spach: Histoire naturelle des végétaux, t. 118, fig. 1 (1834 – 1847),

zdroj: Peter H. Raven Library/Missouri Botanical Garden

Strana 2: *Anguloa clowesii*, var. *ruckeri*;

Edwards's Botanical Register, vol. 32: t. 41 (1846),

zdroj: Peter H. Raven Library/Missouri Botanical Garden

Strana 3: *Alpinia mutica*;

Curtis's Botanical Magazine, t. 6853 – 6912, vol. 112 (ser. 3, vol. 42): t. 6908 (1886),

zdroj: Peter H. Raven Library/Missouri Botanical Garden

Strana 4: *Coryanthes albertinae* Karsten;

L. van Houtte: Flore des serres et des jardin de l'Europe, vol. 8: t. 755 (1853),

zdroj: Peter H. Raven Library/Missouri Botanical Garden

Ilustrácie v texte:

Strana 12: *Cinchona calisaya*, var. *ledgeriana*;

F. A. Flückinger: The cinchona barks, t. 2 (1884),

zdroj: Peter H. Raven Library/Missouri Botanical Garden

Strana 54: *Dicranaceae/Dicranum*; zdroj: www.BioLib.de

Strana 164: *Aerides odorata* Lour;

B. Maund, Herslow, J. S.: The Botanist, vol. 4, t. 180 (1840),

zdroj: Peter H. Raven Library/Missouri Botanical Garden

Strana 314: *Artocarpus incisa*; zdroj: www.BioLib.de

Strana 416: *Juglans laciniosa*;

F. A. Michaux: The North American Sylva, vol. 1, t. 37 (1817 – 1819),

zdroj: Peter H. Raven Library/Missouri Botanical Garden

Všetky práva vyhradené. Žiadna časť tejto knihy sa nesmie reprodukovať ani šíriť v nijakej forme, žiadnymi prostriedkami, ani elektronickými, ani mechanickými a ani vo forme fotokópií, nahrávok, ani prostredníctvom súčasného a ani budúceho informačného systému a podobne, bez predchádzajúceho písomného súhlasu vydavateľa.

Starej mame

Maude Edne Morcombovej-Olsonovej

pri príležitosti jej stých narodenín

Nevieme, čo je život. Zato dobre vieme, čo život prináša.

LORD PERCEVAL

Prolog

Alma Whittakerová sa narodila s príchodom nového storočia, vkĺzla na tento svet piateho januára 1800.

Rýchlo – takmer okamžite – si ľudia o nej vytvárali mienku.

Keď Almina matka po prvý raz uvidela novorodenca, bola s výsledkom svojej snahy spokojná. Beatrix Whittakerová mala doteraz smolu, nepodarilo sa jej porodiť dediča. Prvé tri pokusy o počatie sa skončili smutnými potôčkami, ani nestihli ožiť. Jej posledný pokus – dokonale sformovaný syn – sa dostal na krajíček života, ale v to ráno, keď sa mal narodiť, si to rozmyslel a prišiel na svet už mŕtvy. Po takýchto stratách by sa Almina matka potešila každému dieťaťu, ktoré prežije.

Kým Beatrix držala v náručí svoje novorodeňa, mrmlala modlitby v rodnej holandčine. Modlila sa, aby jej dcérka bola zdravá, rozumná, inteligentná a nikdy sa nespoločovala s priveľmi napudrovanými dievčatami, nesmiala sa na sprostých vtipoch, nevysedávala pri hráčskych stoloch s ľahkovážnymi mužmi, nečítala francúzske romány, nesprávava sa ako divoška ani nijakým iným spôsobom nerobila hanbu slušnej rodine. Ale hlavne aby z nej nevyrástlo *een onnozelaar*, prostoduché dievča. Tým zakončila svoje požehnanie – alebo to, čo sa od takej prísnej ženy, ako bola Beatrix Whitakerová, dalo považovať za požehnanie.

Pôrodná babica, miestna žena nemeckého pôvodu, usúdila, že toto bol slušný pôrod v slušnom dome, a preto aj Alma Whittakerová je slušné dieťa. V spálni bolo teplo, zadarmo dostala polievku i pivo a matka bola silná – čo sa od Holanďanky dalo čakať. Navyše, pôrodná babica vedela, že jej zaplatia, a štedro. Každé dieťa, ktoré prinesie peniaze, je prijateľné dieťa. Preto sa babica za Almu takisto pomodlila, hoci nie prehnane horlivo.

Hanneke de Groot, gazdiná a správkyňa domácnosti, nebola veľmi nadšená. Nenarodil sa ani chlapec, ani pekné dieťa. Tvár malo guľatú ako misa s ovsenou kašou a bolo bledé ako tá kaša. A bude s tým robota, tak ako so všetkými deťmi. A tak ako ostatná robota, aj táto pripadne na jej plecيا. Napriek tomu sa za dieťa pomodlila, pretože pomodliť sa za novorodeňa bola povinnosť a Hanneke de Groot si svoje povinnosti vždy plnila. Hanneke vyplatila babicu a vymenila posteľnú bielizeň. Pomáhala jej pri tom, hoci nie veľmi šikovne, mladá slúžka – určená dedinčanka prišla do domácnosti len nedávno –, ktorú väčšmi zaujímalo dieťa než upratovanie spálne. Meno slúžky tu neuvádzame, lebo Hanneke de Groot ju na druhý deň prepustila ako zbytočnú a poslala ju preč bez odporúčania. Napriek tomu tú jednu noc slúžka odsúdená na výpoveď skákala okolo novorodeňaťa, sama túžila po dieťati a milo, úprimne sa pomodlila za malú Almu.

Dick Yancey – vysoký, hrozivo pôsobiaci Yorkshirčan, ktorý pracoval pre pána domu a železnou rukou presadzoval všetky jeho medzinárodné obchodné záležitosti (náhodou sa v januári nachádzal na majetku, kým čakal, že voda vo filadelfskom prístave rozmrzne a bude sa môcť plaviť na holandské Východoindické ostrovy) – toho o novorodenčati veľa nepovedal. Pravdupovediac, za nijakých okolností sa nepúšťal do dlhých rečí. Keď pánu Yanceymu oznámili, že pani Whittakerová porodila zdravé dievčatko, iba sa zamračil a typicky stručne zamrmľal: „Život je ťažká drina.“ Bola to modlitba? Ťažko povedať. Verme, že to myslel dobre. Určite ju nechcel prekliat.

Pokiaľ išlo o Alminho otca Henryho Whittakera, majiteľa statku, ten bol s dieťaťom spokojný. Viac ako spokojný. Neprekážalo mu, že to nie je chlapec, ani že dievčatko nie je pekné. Nepomodlil sa za Almu, ale iba preto, lebo sa nikdy nemodlil. („Božie záležitosti nie sú pre mňa,“

hovorieval často.) Henry však svoje dieťa bezvýhradne obdivoval. Koniec koncov, on ho splodil, a Henry Whittaker bezvýhradne obdivoval všetko, čo vytvoril.

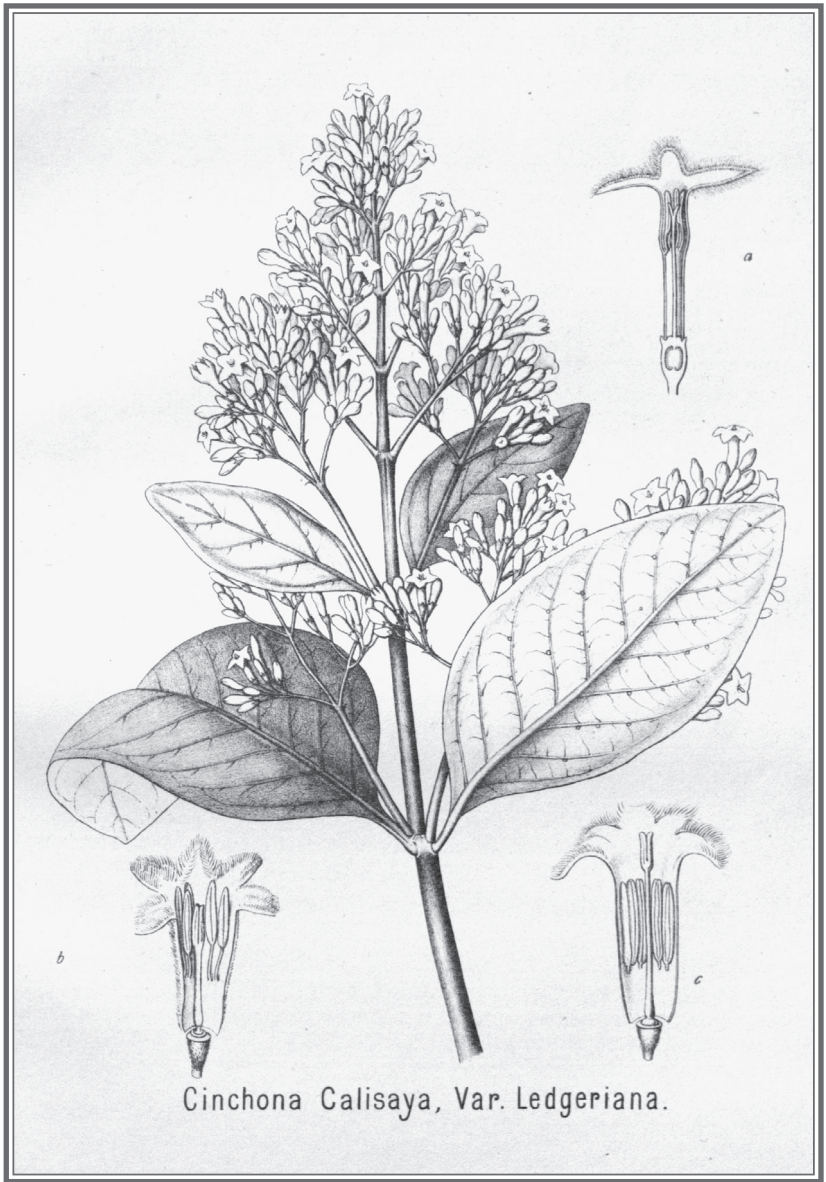
Na počesť narodenia dcéry Henry obral ananás vo svojom najväčšom skleníku a rozdelil ho rovným dielom všetkým v domácnosti. Vonku snežilo, vládla dokonalá pensylvánska zima, ale tento muž vlastnil niekoľko skleníkov vykurovaných uhlím, sám ich navrhol – a tie stavby mu závidel každý plantážnik a botanik v Amerike, ale závideli mu aj závatné bohatstvo –, a ak chcel mať v januári ananás, prisámbohu, aj ho mal. A v marci čerešne.

Potom sa uchýlil do svojej pracovne a otvoril účtovnú knihu, do ktorej každý večer zaznamenával všetky majetkové transakcie, nielen oficiálne, ale aj dôverné. Začal: „Pryšiel medzi nás nový vznešený a zaujímavý pocestný,“ a doplnil detaily, čas a náklady na pôrod Almy Whittakerovej. Načmáral to nepekne, nečitateľným písmom. Každá veta bola hustou osadou veľkých a malých písmen, žili bok po boku v tesnej tlačnici, akoby sa usilovali uniknúť zo stránky. Jeho pravopis bol o niekoľko stupňov horší, ako bolo bežné, a interpunkcia bola dôvodom na nešťastné povzdychnutie.

Ale Henry si napriek tomu viedol účtovníctvo sám. Zdalo sa mu dôležité, aby mal vo všetkom prehľad. Hoci vedel, že tieto stránky by sa každému vzdelanému človeku zdali hrozné, zároveň vedel, že jeho zápisky nikdy neuvidí nikto – iba jeho manželka. Keď sa Beatrix vrátia sily, prepíše jeho záznamy do svojich účtovných kníh ako vždy a jej elegantne prepísaný preklad Henryho čmáraníc sa stane oficiálnym záznamom o správe domácnosti. Beatrix bola sprievodkyňa jeho dní – a veľmi dobrá. Vybaví zaňho túto úlohu, aj sto iných.

Ak Boh dá, onedlho sa do toho pustí.

Papiere sa mu už hromadili.

Cinchona Calisaya, Var. *Ledgeriana*.

Cinchona calisaya, var. *ledgeriana*

PRVÁ ČASŤ

Strom proti horúčke

Prvá kapitola

Prvých päť rokov bola Alma Whittakerová skutočne len prírastkom vo svete – ako sme prírastkom všetci v takom mladom veku –, a tak jej príbeh zatiaľ nebol vznešený ani veľmi zaujímavý, ak neberieme do úvahy fakt, že toto nepekne batola prežívalo bez choroby a bez nehody, obklopené bohatstvom, v Amerike tých čias takmer nevídaným, dokonca ani v elegantnej Filadelfii. Stojí za zmienku, ako jej otec nadobudol také obrovské bohatstvo, a tak vám o tom teraz porozprávam, zakiaľ budeme čakať, kým naše dievčatko trochu podrastie a znova upúta náš záujem. Lebo nielen v roku 1800, ale nikdy nebolo bežné, aby sa chudobný, takmer nevzdelaný človek stal vo svojom meste najbohatším obyvateľom, preto spôsob, ako Henry Whittaker zbohatol, je skutočne zaujímavý – hoci možno nie taký vznešený, čo by aj sám ako prvý priznal.

Henry Whittaker sa narodil v roku 1760 v dedinke Richmond, na brehu Temže kúsok od Londýna. Bol najmladším synom chudobných rodičov, ktorí už mali detí viac ako dosť. Vyrastal v domci s dvoma malými izbicami, s hlinenou dlážkou, s takmer rozpadnutou strechou, s jedlom, ktoré bolo na peci takmer každý deň, s matkou, ktorá nepila, a s otcom, ktorý nebil svoju rodinu – na rozdiel od mnohých iných rodín v tých časoch, inými slovami, bol to takmer vznešený život. Jeho matka dokonca mala za domom škvarku pôdy, kde jej kvitla stračia nôžka a vlčí

bôb len na ozdobu, ako dáme. Ale Henry sa nedal oklamať stračou nôžkou a vlčím bôbom. Iba jedna stena ho delila od prasiec a v jeho živote neprešla chvíľa, aby ho chudoba neponižovala.

Možno by Henryho jeho osud tak neurážal, keby nevidel naokolo bohatstvo, s ktorým mohol porovnávať svoje živorenie – no chlapec počas dospievania videl nielen bohatstvo, ale aj príslušníkov kráľovskej rodiny. V Richmonde bol palác a boli tam aj záhrady pre radosť, volali sa Kew Gardens a starostlivo ich zušľachťovala princezná Augusta, ktorá si z Nemecka priviedla celú suitu záhradníkov pripravených premeniť skromné anglické lúky na kultivovanú, vznešenú krajinu. Jej syn, budúci kráľ Juraj III., tam v detstve trávil celé letá. Keď sa Juraj stal kráľom, rozhodol sa zmeniť záhrady v Kew na botanickú záhradu, ktorá mohla súperiť s ktorýmkoľvek parkom na kontinente. Angličania na studenom, mokrom, izolovanom ostrove v botanike ďaleko zaostávali za ostatnou Európou a Juraj III. bol rozhodnutý, že ju dobehne.

Henryho otec sa v Kew staral o sady – bol to prostý muž, páni si ho vážili, ak si niekto môže vážiť jednoduchého ovocinára. Pán Whittaker mal nadanie na pestovanie ovocných stromov a uctieval ich. („Odplatia sa zemi za námahu,“ vravieval, „na rozdiel od všetkých ostatných.“) Raz zachránil kráľovu obľúbenú jablňu, a to tak, že zaštepil výhonok neďuživého stromu na silnejší podpník a zaistil ho. Stromček ešte v ten istý rok zarodil a onedlho z neho oberali kilá a kilá jabĺk. Za tento zázrak sa pánu Whittakerovi ušla od kráľa prezývka Jablňový mág.

Hoci Jablňový mág mal veľké nadanie, bol to jednoduchý človek a so svojou ustráchanou manželkou vychoval drsných, násilných synov (vrátane chlapca, ktorý si vyslúžil prezývku Postrach Richmondu, a dvoch ďalších, ktorí zomreli v krčmových bitkách). Najmladší Henry bol vlastne svojím spôsobom najdrsnejší, ale možno taký musel byť, aby prežil svojich bratov. Bol ako tvrdohlavý, vytrvalý lovecký pes, chudý, výbušný výmyselník a stoicky prijímal bitku od bratov – aj iní často skúšali jeho nebojácnosť a provokovali ho do riskantných kúskov. Henry bol aj bez bratov nebezpečný experimentátor, zakladal ohne tam, kde to bolo zakázané, lozil po strechách a vysmieval sa paničkám, strašil malé deti, a ľudí by vôbec neprekvapilo, keby spadol z kostolnej veže alebo utopil sa v Temži – len čírou náhodou sa taký scenár nikdy nenaplnil.

Ale na rozdiel od svojich bratov Henry mal vlastnosť, ktorá odčínala jeho prehrešky. Alebo, presnejšie, dve vlastnosti: bol inteligentný a zaujímal sa o stromy. Bolo by prehnané tvrdiť, že Henry uctieval stromy ako jeho otec, ale stromy ho zaujímali, pretože to bola jedna z mála vecí v jeho chudobnom svete, ktoré sa dali ľahko osvojiť, a skúsenosť Henryho naučila, že ak sa človek niečo naučí, získa tým výhodu nad inými ľuďmi. Ak človek chcel ďalej žiť (a to Henry chcel) a ak chcel žiť v blahobyte (aj to Henry chcel), potom sa musel naučiť čokoľvek, čo sa dá naučiť. Latinčina, písanie, lukostreľba, jazda na koni, tanec – to bolo Henrymu nedostupné, ale mal stromy a mal vedľa seba otca, Jabloňového mága, ktorý ho trpezlivo učil, aby rozumel stromom.

A tak sa Henry naučil všetko o štepárskom náradí, hline, vosku a nožoch, aj o figloch pri očkovaní, delení, tvarovaní, štepení, sadení a predvídanom prerezávaní stromov. Naučil sa, ako na jar presádzať stromy, ak je pôda tuhá a zadržiava vodu, alebo ako to robiť v jeseni, keď je pôda redšia a suchá. Naučil sa, ako pripevniť k marhuliam kolíky, aby ich chránil pred vetrom, ako pestovať citrusy v skleníku, ako vydymiť pleseň z egreša, ako odpíliť suché konáre z figovníkov a kedy sa také čosi ani neoplatí robiť. Naučil sa, ako bez milosti a bez výčítiek stiahnuť odlúpnutú kôru zo starého stromu až po zem, aby mu vrátil život na ďalších desať rokov.

Henry sa veľa naučil od otca, hoci sa zaňho hanbil, mal pocit, že je slaboch. Ak je otec skutočne Jabloňový mág, uvažoval Henry, prečo mu kráľ neprejavil svoj obdiv bohatstvom? Aj hlúpejší muži zbohatli – a bolo ich dosť. Prečo Whittakerovci stále žili s prascami, keď neďaleko sa rozkladali šíre zelené trávniky patriace k palácu a v pekných domoch na Maid of Honor Row sluhovia kráľovnej spali pod obliečkami z francúzskej bavlny? Keď raz Henry vyliezol na zdobený záhradný múr, zazrel dámu v šatách slonovinovej farby, ako cvičí *manège* na bielom koni, a sluha jej hrá na husliach, aby ju zabavil. Ľudia žijú takto aj priamo v Richmonde, a Whittakerovci mali namiesto dlážky len udupanú hlinu.

Ale Henryho otec sa nikdy o nič lepšie neusiloval. Rovnakú biednu plácu dostával celých tridsať rokov a ani raz sa proti tomu nezbúrnil, nikdy sa nepostažoval, že musí pracovať vonku aj v najhoršom počasí, a to tak dlho, že mu to zničilo zdravie. Henryho otec volil po celý život opatrné kroky, najmä v styku s ľuďmi lepšími od seba – a on považoval

všetkých za lepších. Pán Whittaker si dal záležať, aby nikdy nikoho neurazil a nevyužíval výhody, aj keď tie výhody boli zrelé na odtrhnutie. Synovi hovorieval: „Henry, buď rozvážny. Ovcu môžeš zabiť iba raz. Ale ak budeš opatrný, môžeš ovcu každý rok ostrihať.“

Ak mal Henry takého mierneho otca, čo mohol čakať od života? Iba ak to, čo si uchmatol vlastnými rukami. Človek by mal mať nejaký zisk, hovoril si Henry, keď ešte nemal ani trinásť rokov. Človek by mal zabiť ovcu každý deň.

Ale kde tie ovce nájsť?

Vtedy Henry Whittaker začal kradnúť.

V sedemdesiatych rokoch osemnásteho storočia sa záhrady v Kew stali botanicou Noemovou archou, rástli tam tisícky druhov a každý týždeň prichádzali nové zásielky – hortenzie z Ďalekého východu, magnólie z Číny, papradie z Karibiku. Navyše, Kew mali teraz nového, ambiciózneho hlavného inšpektora – sira Josepha Banksa, ktorý sa len nedávno vrátil z triumfálnej cesty okolo sveta ako hlavný botanik na lodi kapitána Cooka HMS *Endeavour*. Banks, ktorý pracoval bezplatne (hovoril, že ho zaujíma jedine sláva Britského impéria, hoci daktori naznačovali, že ho tak trochu zaujíma sláva sira Josepha Banksa), teraz zbieral rastliny s priam zúrivou vášňou, rozhodnutý vytvoriť skutočne výstavnú záhradu.

Ach, sir Joseph Banks! Krásny, smilný, citižiadostivý, súťaživý dobrodruh! Ten muž predstavoval všetko, čím Henryho otec nebol. V dvasiatich troch rokoch sa Banks vďaka závatnému dedičstvu šesťtisíc libier ročne stal jedným z najbohatších mužov Anglicka. Pravdepodobne aj najkrajším. Banks mohol ľahko žiť v prepychu a záhaľke, ale on sa namiesto toho rozhodol stať najodvážnejším botanickým bádateľom – a v záujme tohto poslania neobetoval ani štipku osobnej príťažlivosti. Banks zaplatil veľkú časť prvej výpravy kapitána Cooka z vlastného vrecka, vďaka čomu si mohol zviať na preplnenú loď dvoch sluhov černochoch, dvoch sluhov belochoch, náhradného botanika, vedeckého tajomníka, dvoch maliarov, jedného kresliča a dva talianske chrty. Banks počas svojich dobrodružných ciest zvädzal tahitské kráľovné, tancoval s divochmi nahý na pláži a pozoroval, ako si mladé pohanky dávajú pri svite mesiaca tetovať zadok.

Keď sa vrátil do Anglicka, priviedol si so sebou Tahitana menom Omai, choval si ho ako domáceho miláčika, a okrem toho priniesol takmer štyritisíc druhov rastlín – polovicu z nich vedecký svet ešte nikdy nevidel. Sir Joseph Banks bol najslávnejší, najčarovnejší muž v Anglicku a Henry ho nesmierne obdivoval.

Ale napriek tomu ho okrádal.

Robil to len preto, lebo na to mal príležitosť, a tá sa mu priam núkala. Banks bol vo vedeckých kruhoch známy nielen ako botanický zberateľ, ale aj ako veľký botanický hrabivec. V tých slušných časoch džen-tlmeni, ktorí sa venovali botanike, si väčšinou navzájom ukazovali svoje objavy, ale Banks neukázal nikomu nič. Profesori, vysokí hodnostári a zberatelia prichádzali do Kew z celého sveta v oprávnenej nádeji, že získajú semená a odrezky, ako aj vzorky z Banksovho obrovského herbára – ale Banks všetkých poslal preč.

Mladý Henry obdivoval Banksovu hrabivosť (ani on by sa nepodelil o poklady, keby nejaké mal), ale veľmi rýchlo pobadal príležitosť, prezrádzali mu to nahnevané tváre odvrhnutých návštevníkov z celého sveta. Počkal si na nich neďaleko vstupu na pozemky Kew, zastihol mužov na odchode zo záhrad a niekedy začul, ako preklínajú sira Josepha Banksa po francúzsky, po nemecky, po holandsky či po taliansky. Henry ich oslovil, spýtal sa ich, o ktoré vzorky majú záujem, a sľúbil, že do konca týždňa im ich dodá. Vždy so sebou nosil tabuľku s papierom a tesársku ceruzku – ak muži nehovorili po anglicky, Henry ich požiadal, aby mu nakreslili obrázky rastlín, ktoré potrebujú. Všetci boli skvelí kresliči a veľmi ľahko mu ukázali, čo chcú. Neskoro v noci sa Henry vkradol do skleníkov, preklzol popri robotníkoch, ktorí za studených nocí prikladali drevo do obrovských pecí, ukradol rastliny a dal si za ne zaplatiť.

Bol na tú úlohu ako stvorený. Veľmi dobre vedel rozoznať rastliny, postaral sa, aby odrezky vydržali, a v záhradách jeho tvár dobre poznali, nevzbudil teda podozrenie a stopy vedel šikovne zakrývať. Najlepšie na tom bolo, že žil, akoby nepotreboval spávať. Celý deň pracoval s otcom v sadoch a celú noc kradol – zriedkavé rastliny, vzácne rastliny, tropické orchidey, mäsožravé čudá z Nového sveta. Všetky botanické kresby distingvovaných pánov si nechal a študoval ich, kým nespoznal každú tyčinku, každý lupienok rastlinky, po ktorej svet túžil.